COMMUNALE HUTTEN BIJ DE TRIO INDIANEN

Na lezing van LODEWIJK SCHMIDT's reisverslagen begon schrijver zich af te vragen of er omstreeks 1940 bij de Trio's sprake was van een overgang van weinig-grote-hutten naar meer-kleinere-hutten. Na een kort bezoek in augustus 1967 aan de dorpen Paloemeu, Peleloe Tepoe en Alalaparoe¹) meende hij toen, dat de vraag of de Trio's in het verleden al of niet in communale hutten gewoond hadden vooralsnog wel open zou blijven (Bos 1967, p. 7). In een boekbespreking van RIVIÈRE's studie van de Trio's was hij nog van mening dat RIVIÈRE terecht stelde dat er geen aanwijzingen waren dat de Trio's ooit in grote communale huizen gewoond zouden hebben (Bos 1970, p. 306). Eerst later was hij in de gelegenheid tot het verrichten van een literatuuronderzoek – waarvan in dit artikel verslag wordt gedaan en waarbij hij tot de slotsom komt, dat de Trio's in het verleden, in verschillende dorpen, communale hutten bewoonden.

GEGEVENS UIT OUDE REISVERSLAGEN

ROBERT SCHOMBURGK maakte melding van het bestaan van de Trio's in 1843. Zijn informatie over de woningen is echter gering. Meer uitvoerige gegevens kwamen pas in het begin van deze eeuw beschikbaar door de notities van DE GOEJE. Een vrij algemeen beeld werd tenslotte verkregen na de reizen van SCHMIDT

¹ Dit gebeurde op verzoek van de Stichting Medische Zending voor Suriname (MZS) te Paramaribo, teneinde de MZS te adviseren omtrent sociaal-economische begeleiding van haar werk onder de Trio's. De schrijver was aldus in de gelegenheid om het zeer toegewijde werk van zendelingen en verpleegsters te zien. Dit werk heeft er mede toe geleid, zoals andere waarnemers al eerder opmerkten, dat de Trio's van een zeer waarschijnlijke ondergang gered zijn.

in 1940-1942, wiens gegevens over bewoners in dorpen en hun namen belangrijk bleken voor RIVIÈRE's studies.

SCHOMBURGK, 1843

ROBERT SCHOMBURGK ontmoette enkele Trio's (hij noemde ze Drio's) aan de zuidgrens van Suriname in 1843; op zijn kaart tekende hij een Triodorpje aan de Koetari, ongeveer op 2°10' N.B. Eerder reeds ontmoette hij Pianokoto's aan de Anamu in Brazilië. In zijn reisbeschrijving zijn ook gegevens over de Pianokoto's van belang, omdat FRIKEL hen rekende tot de Trio's, hetgeen RIVIÈRE (1969, p. 19) "a reasonable proposition" vond, hoewel ook hij opmerkte, dat SCHOMBURGK duidelijk verschil zag tussen beide stammen.

In juli 1843 zag SCHOMBURGK een Zurumata-familie, niet ver van de samenvloeiing van de Anamu en de Alto-Trombetas (p. 64). Hij beschouwde de Zurumata als een "branch of the Pianoghotto tribe" (p. 64). Hij ontmoette slechts één familie, bezig met het gereedmaken van een nieuwe kostgrond, en zag slechts twee tijdelijke hutten.

Later, al ver verwijderd van de nederzetting van de Maopityana's waar men hem al had verteld van de Pianokoto's en de Trio's, en van de Pianokoto-handel met de Marrons van Suriname, kwam hij in een Pianokoto-nederzetting, aan de Anamu. Het zag er niet uit als een permanente verblijfplaats, schreef hij, en: "a small hut not quite finished, and several panappes or temporary huts constituted the settlement" (p. 69). Zijn plaatsbepaling kwam uit op 1°40' N.B., 56°30' W.L., dus ongeveer op dezelfde breedte waar SCHMIDT bijna honderd jaren later het Triodorp Majoewi op zijn kaartje schetste.

Op de waterscheiding tussen Anamu en Koetari zag hij nog een hut (p. 76), en kort daarop enkele Pianokoto's, met mooie haarkokers (p. 77). Hun nederzetting bestond uit: "Three huts, a round one resembling in its structure those of the Macusis, and two open sheds" (p. 78). Na dit dorpje aan de Koetari zag hij een nederzetting van Trio's aan dezelfde rivier (p. 85), maar jammer genoeg vermeldde hij niets over de hutten.

SCHOMBURGK's verslag over zijn reis in 1835, toen hij de Macusi's bezocht, kon niet worden geraadpleegd. Derhalve wordt hier slechts gerefereerd aan FARABEE's beschrijving van deze stam, uit 1913-1916. Deze schreef: "The Macusi house may be square, round or elliptical"; verder beschreef hij de wanden van

palmsbladeren, boomschors, of van "adobe", een met de voeten gemengde modder of leem (FARABEE, p. 15, pl. III, A, B).

Het is wel opmerkelijk dat SCHOMBURGK een rond huistype, bij de Pianokoto's aangetroffen, vergelijkbaar achtte met de ronde typen van de Macusi's, die aan de Rio Branco woonden, zelfs met een soortgelijke toepassing van modder voor de wanden (hoewel hij de ronde structuur en de modder niet voor dezelfde hut vermeldde).

DE GOEJE, 1904

De nauwkeurige en uitvoerige berichten van DE GOEJE, in het begin van deze eeuw, zijn voor ons van bijzonder belang¹). In 1904 bezocht hij het Triodorp *Majoli* aan de Paloemeu en meldde: "6 huizen, dicht bij elkaar, uiterlijk van hetzelfde type als in de Ojanadorpen". Hij schatte de bevolking op 10 mannen, ± 10 vrouwen en ± 15 kinderen (FRANSSEN HERDERSCHEE 1905, p. 942). In het verlaten dorpje *Aloekoeiwa* zagen zij zes eenvoudige hutten (p. 953).

In zijn ethnografische verhandeling beschreef DE GOEJE (1906, p. 11) de diverse typen nader: "Het aantal huizen varieert (in de door ons bezochte dorpen) van 3 tot 6 bij een maximum-aantal inwoners van 50 zielen." Hij onderscheidde "1e. timákitti, ongeveer als de monta der Ojana's. [Fig. 1] 2e. tempatalakai. 3e. moeinueu, ongeveer als de maita der Ojana's, doch groter en met 2 diametrale deuropeningen. [Fig. 2] 4e. tilaka als bij de Ojana's; dak somtijds gebogen en tot den grond doorgetrokken. Geen der Trio-huizen heeft een bovenverdieping." (p. 1) [Fig 3]. In zijn woordenlijst vermeldde hij nog een 5e type: "pakolo:

¹ RIVIÈRE noemde drie gegevens over de Okomoyana (1969, p. 20), die hij aanhaalde van FRANSSEN HERDERSCHEE, 1905, DE GOEJE, 1906, en BAKHUIS, 1908. Alle drie waarnemingen zijn echter in feite van DE GOEJE, zoals uit het verslag van de Tapanahoni-expeditie blijkt. Hij schreef ook het reisverhaal over de Trio's, en de Nabeschouwingen. Hij was het die in 1907 in Apikollo een Okomoyana ontmoette (BAKHUIS, p. 111).

RIVIÈRE (p. 29) zag een tegenstelling tussen de schattingen van het aantal Trio's van DE GOEJE (1908) en van BAKHUIS (1908). Beide schattingen zijn echter van DE GOEJE: in de vierde reisbrief welke DE GOEJE over de z.g. vijfde wetenschappelijke expeditie naar het binnenland schreef, kwam hij tot een schatting van "een kleine 1000 Trio's" (BAKHUIS, p. 110). Daarna schreef hij in zijn verslag van de Toemoekhoemak-expeditie (p. 1119): "De Trio's schat ik op 800 zielen."

huis, hut, afdak voor den nacht". In deze woordenlijst vertaalde hij timákitti met 'ovale hut' (p. 74). De tempatalakai omschreef hij als rechthoekig, met aan één kant een halfcirkelvormige afronding.

DE GOEJE, 1907

In 1907 leidde DE GOEJE de Toemoekhoemak-expeditie, een reis die meer gegevens over de Trio's opleverde.

Over *Majoli* aan de Paloemeu: "vier eenvoudige hutten naast een kostgrond" (1908, p. 1024). Deze hutten waren blijkbaar niet groot, want er was voor de drie Joeka's van DE GOEJE's gezelschap zelfs geen plaats in de hutten (p. 1028). Overigens was Majoli toen een klein dorp.

In *Amenakee*: een oud vervallen dorp, op het punt verlaten te worden; "de hutten", en "de grootste hut, die de familie tot tijdelijk verblijf diende". Er was maar een familie van vijf personen (p. 1051).

In het grotere dorp *Langoe* onderscheidde hij: "twee groote ronde hutten en drie kleinere vierkante hutten, met een open ruimte, een soort pleintje, in het midden" (p. 1053). "Een der kleinere hutten werd ontruimd voor VAN TUINEN en mij en de "*paranakiri petto*", de onderhoorigen der blanken. LANTI en SONI wiegelden reeds een etmaal in hunne hangmatten in de naastgelegen hut; TODOI voegde zich daarbij, en de Trio's werden in verschillende huizen ingekwartierd" (p. 1053) en "onafgebroken was men in twee hutten aan het raspen en persen" (p. 1054) van de cassave. Het aantal inwoners van Langoe werd geschat op 30 à 40 zielen (BAKHUIS 1908, p. 110), en daar kon het hele reisgezelschap van 30 man (DE GOEJE, p. 1042) dus nog bij!

In het verderop gelegen *Etimeu* dat verlaten was, stonden "nog een paar bouwvallige hutten" (p. 1058). In een ander verlaten dorp, *Sinai*, stond nog één hut (p. 1059).

Het grotere dorp *Apikollo* bij de Sipaliwini was "Een open plek, schel verlicht door de middagzon en in een kring eenige huizen. In een daarvan een menigte roodhuiden" (p. 1061), dezelfde hut, die later voor DE GOEJE ontruimd werd en waar zij bleven slapen (p. 1062). Hij trof in dit dorp "een menigte mensen"; later schatte hij het aantal inwoners op "een 30 à 40 zielen" (BAKHUIS, p. 110). De Joeka's en een der arbeiders hadden "in het groote huis bij de Trio's hun hangmat" opgehangen. Er kwam ruzie in dat huis en daarna "maakten de meesten der

Trio's hunne hangmatten los, en gingen in het bosch een slaapplaats zoeken"; vóór dagworden vertrok reeds een partij naar hunne dorpen, en om 9 uur 's ochtends waren alle bezoekers en verscheidenen der inwoners verdwenen". Later op die dag vond er in "de groote hut waar het den afgelopen nacht zo heet was toegegaan" een samenkomst plaats (p. 1062-1064).

In zijn publikatie van 1910 zegt DE GOEJE (p. 3): "Bei den runden Trio-Häusern ragt der mittlere Pfosten öfters ein Stück über das Dach hinaus; auf diesen hervorstehenden Teil hat man einen irdenen Topf gesteckt".

Het fotomateriaal van DE GOEJE is bijzonder belangrijk. Hier-van moge worden genoemd:

a. open afdaktype, rechthoekig, zonder wanden, in Majoli, een soort tilaka (FRANSSEN HERDERSCHIE 1905, tegenover p. 938) (Fig. 3).

b. ronde hut, bijenkorftype, dak tot boven de grond, in Langoe, een type dat iets afwijkt van de schetsen en beschrijvingen van DE GOEJE; het komt wat overeen met de moeineu, maar is zonder wanden (Fig. 4).

c. ronde hut, timákitti, in Apikollo. In de tekst wordt hiernaar verwezen als "de groote hut waar men vergaderde" [Fig. 1]. Zeer waarschijnlijk was dit ook "het groote huis" waar de Trio's sliepen en de ruzie ontstond.

d. ronde hut, moeineu; in de Duitse tekst muinī, in Apikollo (1910, Taf. 19 fig. 3) (Fig. 2).

FARABEE, 1914

De Amerikaanse anthropoloog FARABEE maakte deel uit van een expeditie, welke van 1913-1916 verschillende Indianenstammen in Guyana en Brazilië bezocht. Hij bestudeerde ook de Diau's, bij de waterscheiding tussen de Koetari en de Anamu (1924, p. 199 e.v.). RIVIÈRE (1969, p. 244-246) nam een verslag van een dansfeest bij de Diau's van FARABEE (p. 203-204) over als zijnde een dansfeest van de Trio's, hoewel de laatste meende (p. 252) dat de Diau's niet dezelfde konden zijn als de Drio's van SCHOMBURGK. Daar ik geen reden zie om aan de mening van RIVIÈRE te twijfelen, wordt ook hier FARABEE's beschrijving van twee Diau-dorpen als die van twee Trio-dorpen beschouwd (zie ook RIVIÈRE, p. 13).

Reeds in een Parakutudorp aan de Alto-Trombetas ontmoette FARABEE vijf Trio's, die de Parakutu's kwamen uitnodigen voor een dansfeest bij de Trio's (p. 163 en 199). Van het eerste Triodorp aan de Anamu, *Tcalio*, schreef FARABEE: "This village consists of four large shelters and four well-made round houses. The largest one, 25 feet in diameter and 25 feet high, had a canopy covering the smoke hole and an inverted cooking pot closely fitting around the pole over it; high above, on top of the pole was the usual Brazil nut. All the houses were covered with palm leaves running vertically" (p. 200).

In het tweede Triodorp, waar het dansfeest gehouden werd, *Tcalifona*, zag hij "three circular houses and one square one besides the common drink house, built around an open space one hundred feet across. The chief's house, forty feet in diameter and twenty feet high, had thatch reaching to the ground while the others were set on posts five feet high. The visitor's house, where we were entertained, was a hundred yards away. The village was surrounded by a great clearing of fifty acres or more, all planted but under very poor cultivation" (p. 202). "It was impossible for us to tell how many belonged to the village but there were present twenty one men, fourteen women, eight children and fifty one dogs, but no roosters" (p. 202).

Eens, tijdens het dagenlange dansfeest, ging FARABEE van zijn hut naar de plaats waar gedanst werd. "We arrived just in time to be caught for an hour in a thunderstorm. We ran into a large house where there were seven fires going. Most of the women were in their hammocks while the men were sitting about in small groups talking and laughing quietly" (p. 204).

SCHMIDT, 1940-1942

LODEWIJK SCHMIDT (1942) gaf een uitvoerig verslag van de aantallen huizen die hij tijdens zijn drie reizen naar de Trio's aantrof. Omdat hij niet minder dan twintig Trio-dorpen bezocht zijn zijn gegevens van groot belang, ondanks het feit dat nauwkeurige beschrijvingen en foto's van huizen ontbreken.

In *Jetite* zag hij in 1941 "enkele, meestal geheel bouwvallige hutten, bewoond door Trio's" (p. 15). In *Piké*, op zijn tweede reis, "3 groote ronde woonhutten en 5 eenvoudige open kampen, welke laatste als keukens en logeergebouwen dienst doen" (p. 20). Volgens zijn telling woonden er in *Piké* 32 personen (p. 56). Hij vermeldde verder, dat hij met de hoofdman *Piké* praatte

"in een van de groote ronde hutten" (p. 20). Van een dansfeest, dat eerst buiten gehouden werd, schreef hij: "Om 9 uur begint het feest in de groote hut opnieuw" (p. 22).

In *Toeholi* zijn "6 gewone kampen en een groote ronde hut is juist in aanbouw. Het is dus blijkbaar een nieuw dorp" (p. 22); 30 inwoners (p. 56). *Alapité* "ziet er verwaarloosd uit, de hutten zijn vervallen, overal schiet tussen de huizen gras en wied op en toch zijn er 6 mannen en 6 vrouwen, behalve enkele kinderen in het dorp" (p. 23). *Omoelé*: "heeft slechts één ronde hut en 2 gewone kampen" (p. 24); 8 personen (p. 57). In "de groote ronde hut" lag de vrouw van *Omoelé* in de hangmat (p. 24).

Sipoti, bij de Malapirivier in Brazilië, is in goeden staat, alleen wordt in tegenstelling met de dorpen der Oajanas hier weinig gebruik gemaakt van den bezem. In tegenstelling ook met de Oajanas slapen de Trios alleen in de groote ronde hut bij elkaar. Bij de Oajanas daarentegen slapen allen de opgeschoten jongens en de gasten in de ronde hut, terwijl de gezinnen in afzonderlijke kampen overnachten. Het dorp telt drie ronde hutten en 2 open kampen" (p. 24-25), 14 inwoners (p. 57).

In *Akande* telde SCHMIDT in 1942 "8 groote hutten" (p. 33) en 37 inwoners (p. 58). Van *Nelli* zag hij twee verlaten dorpen; in het eerste was geen mens thuis; het tweede "is geheel verlaten en blijkt niet alleen tijdelijk, maar ook voor goed verlaten" (p. 35). Daarna kwam hij "op een zo juist opengekapte grond, waar *Nelli* met zijn mannen bezig is de groote ronde hut te bouwen" (p. 35). Daar waren al ten minste twee andere hutten, want: "terwijl ik hier in mijn hut zit" ziet hij een ander "naar zijn hut gaan" (p. 37). Voor *Nelli* gaf hij 30 inwoners op (p. 58).

Akakoe bij de Sipaliwini bestond uit drie dorpen: in het ene was niemand thuis; niet ver vandaar lag het oude geheel verlaten dorp; in het 'nieuwe dorp' staan "twee groote nieuwe ronde hutten, waarvan een nog niet klaar is" (p. 38). Aantal inwoners: 28 (p. 59). In *Malasoeane* aan de Paroe in Brazilië waren slechts "twee gezinnen thuis"; "de anderen zijn blijkbaar op het oude dorp". "Dit dorp is nog heel nieuw en er zijn pas enkele kleine kampen gebouwd" (p. 42). Inwoners: 30 (p. 59).

Van *Amengai*, eveneens in het Paroe-Citharé gebied wordt gezegd: "Overal groeit er reeds wied en de daken zijn lek. Alle huisraad is reeds in de draagkorven gepakt. De kapitein is van plan om een tijdje bij Takajana te gaan wonen en van daaruit een nieuw dorp te bouwen". De volgende dag reeds vertrok

Amengai met zijn dorpsgenoten naar het naburige *Takajana* (p. 43). Weinig bewoners: 8 (p. 61).

De hoofdman van het dorp *Siglai* was "een onhebbelijk heerschapp. Hij weigert mij een slaappleats aan te bieden en het bosch in de buurt is moerassig zoodat ik buiten het dorp geen kamp kan maken. Maar een van mijn dragers, n.l. Simoelé, aan wien wel een kampje is toegewezen, staat me dit af en gaat met de andere Indianen in de groote ronde hut slapen" (p. 44). In dit dorp was iedereen thuis (p. 44); geteld werden 34 personen (p. 61). Op de foto tegenover bladz. 30 is in *Joeloe* een hut te zien; een zeer eenvoudig afdaktype, voor en achter open, geen wanden, kennelijk rechthoekig, met Joeloe, de Pianokoto, ook op de foto. 1)

RIVIÈRE, 1963-1964

RIVIÈRE verbleef bijna een jaar onder de Trio's, in de dorpen *Alalaparoe* en *Paloemeu* (1969, p. 38-39). "Four different types of permanent houses are built; two of these are explicitly recognized as having been borrowed from neighbours - a round type from the Waiwai and a rectangular one from the Waiyana. A very recent development is the construction of houses on short stilts - this is probably in imitation of the missionary or airfield staff houses, although such houses were reputedly built by the Galibi of Cayenne at one time, and still are by the Oyampi". "The traditional Trio houses are either a conical shape with the thatch reaching to the ground and with one or two doors, or a shed type which in its simplest form is open at the back and front, but may be closed at one or both ends with a semi-circular extension so that in its most complete form it has a lozenge-shaped ground plan. The majority of houses face north or south, a natural adjustment for protection against sun and weather, but the increasing use of walls, made from wood or thatch, is beginning to reduce the preponderance of this alignment. The traditional plan of the village is a number of houses grouped around and facing on to a central open space called the *anna*." "Other less important houses are the temporary shelters which Indians make while travelling or in a village which they are visiting. A few work houses in which the women prepare the cassave may exist, but there are no special houses for men, bachelors, or any other group. A small thatch house, a miniature of the conical type mentioned above, is made for a shaman's séance but this is destroyed after use. Today there is a Christian church at both

Alalaparoe and Paloemeu and these buildings are very much larger than any other in the village". "All houses are wooden framed and thatched, and they are constructed exclusively by men."

RIVIÈRE's foto's geven de verschillende door hem genoemde typen weer. Op zijn foto 7a, genomen in Alalaparoe: *a.* rond, kegelvormig, dak tot op de grond (Fig. 5); *b.* rechthoekig, met voor en achter halfcirkelvormige afronding; *c.* rechthoekig af-daktype, open zonder wanden: kennelijk een woonhut. Zijn foto 7b, geeft, naar zijn onderschrift, een rond Wai Wai huis te zien (Fig. 6).

Uit het citaat blijkt, dat hij een rechthoekig type ziet als ontleend aan de Wajana's. Jammer genoeg gaf hij geen nadere beschrijving; zo te lezen is de term rectangular ook van toepassing op het door hem traditioneel Trio genoemde 'shed-type' in zijn eenvoudigste vorm.

TYPEN WONINGEN

Thans zal getracht worden tot een samenvatting te komen, tot een globaal beeld uit de veelheid der berichten van verschillende waarnemers. Met opzet zijn veel citaten gegeven, omdat deze huizenkwestie zó onduidelijk is, dat soms uit een losse opmerking, in een geheel ander verband gemaakt, conclusies getrokken moeten worden. Zelfs bij DE GOEJE mist men nauwkeurige aanduidingen van de sociale organisatie, de verwantschapssystemen en gegevens over territoriale organisatie, zoals het dorp, en in enger verband het huis. En hoewel hij een verfijnde indeling van de typen maakte, en in zijn beschrijving van het dorp Apikollo sprak over een grote ronde hut, bleek eerst later, uit een foto in zijn ethnografische verhandeling, dat er in dat dorp twee ronde hutten waren van verschillend type. Eerst bij de moderne onderzoekers, zoals FOCK voor de Wai Wai en RIVIÈRE voor de Trio's, krijgt men een inzicht in de sociale structuren.

De berichten stemmen in zoverre overeen, dat er steeds verscheidene hutten zijn, en meestal verschillende typen in één dorp. SCHOMBURGK zag bij de Pianokoto's een kleine hut met leem; iets dat ook veel verder westelijk bij de Macusi's voorkwam. Beschouwt men de Pianokoto als een onderafdeling van, of behorende tot dezelfde stam als de Trio's, dan is dit verschijnsel nadien bij de Trio's niet meer gesignaleerd. Op de waterscheiding zag SCHOMBURGK een ronde hut van de Pianokoto's, welke in

zijn structuur veel leek op die van de Macusi's, dus: kegelvormig, met wanden. Maar wat is: veel gelijken op?

DE GOEJE onderscheidde vier typen Trio-woningen; uit zijn woordenlijst bleek het bestaan van een vijfde type, en uit zijn foto van de ronde hut in Langoe kon tot een derde type rond huis worden geconcludeerd. Het is merkwaardig dat hij dit niet heeft opgenomen als een apart type. Had hij reden om aan te nemen dat dit toch geen apart Trio-type was?

De ronde typen zijn dan:

- 1e. *timákitti*; kegelvormig, zonder wanden.
- 2e. *moeineu*; kegelvormig of bijenkorfvormig, dak tot op de grond, twee deuropeningen.
- 3e. *Langoe-type*; bijenkorfvormig, zonder wanden.

De rechthoekige typen zijn:

- 1e. *tempatalakai*; aan een zijde halfcirkelvormige afronding; waarschijnlijk met verdieping, zonder wanden [Fig. 8].
- 2e. *tilaka*; afdaktype; open, zonder wanden [Fig. 8].
- 3e. *pakolo*; open afdaktype, wellicht nog wat eenvoudiger dan de *tilaka*.

Uit DE GOEJE's gegevens blijkt, dat er in de dorpen veelal meer dan één ronde hut was. In de *timákitti* van Apikollo werd vergaderd, terwijl dit waarschijnlijk ook de hut was, waarin de Indianen sliepen. Een samenvatting geeft:

Dorp	ronde hutten	rechthoekige hutten	aantal inwoners
Langoe	2	3	30 tot 40
Apikollo	2 minstens	enige	30 tot 40

DE GOEJE's mededelingen over de *timákitti* zijn tegenstrijdig. Hij beschrijft deze als: ongeveer als de *monta* der Wajana's; maar de *monta* was rond, bijenkorfvormig. Zijn foto van de *timákitti* en Apikollo geeft een ronde, kegelvormige hut te zien. In zijn woordenlijst vertaalt hij *timákitti* echter met: ovale hut. In 1910 spreekt hij alleen van 'runden Triohäusern.'

FARABEE zag in het ene dorp vier, in het andere drie ronde huizen. Het grootste van deze vier had een klein dak boven de top, iets wat kenmerkend is voor de communale Wai Wai huizen. Hadden de andere ronde hutten dit kleine dak niet – en wat voor type huis was dit? Van die drie ronde huizen had dat van de chieft een dak dat tot de grond reikte, dus kennelijk het *moeineu*-type. De twee andere stonden op palen, en waren blijkbaar van het

timákitti-type. Uit de afmetingen welke van de hutten worden gegeven zijn schattingen mogelijk omtrent hun wooncapaciteit. Hij rende "into a large house"; was dit een van de ronde hutten of was dit de enige vierkante?

Vergelijken wij FARABEE's gegevens met die van DE GOEJE, dan blijkt dat hij de enige was die over een klein dak boven het rookgat sprak; ook latere onderzoekers spreken daarvan niet, en evenmin blijkt hierover iets uit de foto's. Wel vermeldden beiden dat er bovenop de centrale paal een pot (DE GOEJE) of een Brazielnoot (FARABEE) geplaatst was.

SCHMIDT gaf nauwkeurige aantallen van de hutten welke hij in de Trio-dorpen aantrof; te betreuren is echter dat hij niets vermeldde van het type ronde huizen.

<i>Dorp</i>	<i>oud/nieuw</i>	<i>ronde hutten</i>	<i>rechthoekige hutten</i>	<i>aantal inwoners</i>
Piké		3	5	32
Toeholi	nieuw	1 in aanbouw	6	30
Omoelé		1	2	8
Sipoti		3	2	14
Nelli	nieuw	1 in aanbouw	2 minstens	30
Akakoe	nieuw	2 waarvan 1 in aanbouw	—	28
Siglai		1 minstens	1 minstens	34

Deze gegevens komen ongeveer overeen met die van DE GOEJE; slechts FARABEE vermeldt in één geval vier ronde hutten in één dorp. RIVIÈRE noemt als traditioneel rond type van de Trio's het kegelvormige met dak tot op de grond, dus het moeineu-type. De vraag rijst dan: vanwaar kwam het timákitti-type, dat toch zo duidelijk in constructie en eigenschappen (naar buiten en binnen kunnen zien) verschilt van het moeineu-type?

Een interessante beschrijving gaf GUPPY (1958, p. 224-225) van het Mawayanadorp Shiuru-tirir, ten zuiden van de Alto-Trombetas, volgens zijn kaartje ongeveer op 1°N.B., 58°W.L. Het daarin beschreven type hut doet in veel opzichten denken aan de timákitti van de Trio's. "There were two chief houses, the main one, in which about six families lived, circular, its roof forming a low shallow cone exactly like an immense Chinese coolie's hat on stilts. It was completely open all round, unlike the Wai-Wai or Taruma houses . . . The fireplaces were near the

sides, from which the smoke escaped (there was no central smoke-hole), and the dog-shelves were low so that the occupants could peer outside. ... the house appeared to be prodigiously old for a wooden thatched building in these parts. ... It might have been built ... twenty, even fifty years before; and the whole region ... had certainly been settled for generations ... The second house, evidently the guest-house, was smaller, and similar in shape except that a triangular section (like a big slice cut from a cake) was missing from the roof, and had been built on at an angle, as if hinged out from the main circle, giving an open space in the centre where work was done in fine weather. ... Besides these two houses there were a number of small shelters ... and several rectangular frameworks of poles ..."

FRIKEL (1957, p. 559) – die het Trio-gebied in 1950, 1952, 1953 en 1955 bereisde – schreef (p. 521): "Auch die Bautypen der Häuser, besonders der Rundhäuser, sind verschieden. Die Piano-kotó-Tiriyó und teilweise auch die Parukutó des Mapuera haben geschlossene Rundhäuser. Bei allen anderen Gruppen sind sie offen, ohne Wände. Bei den Tiriyó geht das Dach in die Wand über; es entsteht eine fast bienenforbkörmige Rundhütte. Bei den anderen Typen bilden Dach und Hausgerüst, mit oder ohne Wände, zwei Teile. Das spitz zulaufende Kegeldach wird auf die Rundung der Hausposten aufgesetzt. Bei den Parukutó-Charúma führt das Kegeldach gerade abwärts. Bei den Urukuyána-Aparaí ist es rundlich und mit dem Rande glockenförmig ausgebuchtet."

Wij kunnen ons thans afvragen: waarom kwam het kegeldak-type, met of zonder wanden, dus het timákitti-type, in de vijftiger jaren niet meer bij de Trio's voor? Uit SCHMIDT's relaas kan niet worden opgemaakt of dit type in 1941-1942 al of niet voorkwam. FARABEE beschrijft in 1914 wel een zeer grote moeineu, dak tot op de grond, terwijl de andere ronde huizen "were set on posts five feet high" – waaruit niet blijkt of het hier Langoe-typen betreft, dus bijenkorfvormig zonder wanden, of timákitti's.

FRIKEL's bijenkorf-type is duidelijk het moeineu-type. In 1961 (p. 16) noemt hij de koepelvormige hut, rond en gesloten, exclusief voor de Trio's, en de ronde hut met kegelvormig dak typerend voor de Saluma's. Bij zijn bronvermeldingen noemt hij van DE GOEDE alleen diens publicatie van 1943 waarin echter ook het verslag van de Toemoekhoemak-expeditie wordt aangehaald. Aannemende dus dat FRIKEL de foto's van DE GOEJE van het

Langoe-type en van de timákitti kende, komt een tweede vraag naar voren: op welke gronden was FRIKEL ervan overtuigd dat het timákitti-type niet een oorspronkelijk Trio-type was? Waarom noemde hij dit type alleen bij andere stammen en niet bij de Trio's? Ook RIVIÈRE noemt het timákitti-type niet.

Uit het voorgaande zou dus kunnen worden opgemaakt, dat de timákitti ergens tussen het begin van deze eeuw, na de reizen van DE GOEJE, en het begin der vijftiger jaren moet zijn verdwenen.

Gezien deze slotsom is des te merkwaardiger een foto te zien (Fig. 10) uit 1970, van de Trio-zending FRED VERMEULEN uit Peleloe Tepoe, met als bijschrift: "timakëtë of okoropakë. Dit is de kerk op Tepoe. Geen verdere betekenis in het woord, slechts een naam. Heeft misschien vroeger betekenis gehad, maar dat weet men niet." Desgevraagd verklaarde ook RIVIÈRE (in litt. 1970) over 'timakite': "I regret that I cannot break down this word for you ...".

GEBRUIK VAN DE VERSCHILLENDE HUT-TYPEN

Om tot enig inzicht te komen in de kwestie van wel of niet communale hutten bij de Trio's is het eerst nodig te weten, hoe de diverse hut-typen gebruikt werden. De beschikbare gegevens geven onvoldoende uitsluitsel over de bestemming van elk type.

DE GOEJE sprak nergens over een communale hut, en RIVIÈRE moest concluderen: "There is no evidence that the Trio's have ever lived in the large communal houses which are a feature of their western neighbours and of many other groups in Guiana" (p. 38), maar "it is possible that they once dwelt in larger houses than they do now" (p. 128).

Uit wat DE GOEJE (1908) over Apikollo schreef zou men kunnen denken aan twee timákitti's in dat dorp. Zowel DE GOEJE als FARABEE en SCHMIDT spraken over meerdere ronde hutten in één dorp, maar alleen FARABEE gaf een bestemming van één type, de moeïne, als zijnde het huis van de hoofdman (in Tcalifona); twee andere ronde hutten waren wellicht van het timákitti-type. DE GOEJE (p. 1064) schreef over een groot huis in Apikollo waarin nogal veel Trio's sliepen, en over hoofdman Apikollo die "naar zijn eigen huis" ging na de ceremoniële dialoog met Apoera in de hut waar de ruzie geweest was.

FARABEE sprak nog van een speciaal visitors' house. Zeer belangrijk in verband met dit onderwerp is zijn opmerking over

de haardvuren: " ... a large house where there were seven fires going. Most of the women were in their hammocks while the men were sitting about in small groups ...". Dit wijst op zeven families die in dat huis woonden, zoals ook bij de Wai Wai voorkwam, en, volgens GUPPY, ook bij de Mawayana. Maar FARABEE zag verschillende ronde hutten: in Tcalio vier, in Tcalifona drie. Was er behalve die hut met zeven haardvuren in Tcalifona nog een hut waarin families woonden? In ieder geval één, "the chief's house." En het is niet waarschijnlijk dat hij dit huis in rende, want het huis van de hoofdman was van het moeinueu-type, en dat is moeilijker om in te rennen dan het openwandige timakittitype.

SCHMIDT schreef over de slaapwijze in Sipoti: "In tegenstelling ook met de Oajanas slapen de Trio's allen in de groote ronde hut bij elkaar." Deze opmerking zou de situatie in Apikollo tijdens DE GOEJE's verblijf in 1907 duidelijker kunnen maken, en aansluiten bij FARABEE's notitie over de hut met de zeven haardvuren. Zijn aantekeningen zouden kunnen wijzen op één ronde hut die groter was dan de andere ronde hutten.

In het algemeen kunnen wij moeilijk meer dan vaststellen dat er in verschillende Triodorpen (niet in alle dorpen) enkele ronde hutten waren, soms van verschillend type. Het is misschien zo geweest dat in enkele dorpen er één ronde hut was voor de hoofdman, een ronde hut waarin de gezinnen sliepen, en een ronde hut voor gasten en om te feesten. Zowel DE GOEJE als SCHMIDT zagen in bijna alle dorpen verscheidene rechthoekige hutten.

COMMUNALE HUTTEN

Uit de schaarse en dikwijls onduidelijke berichten blijkt wel, dat in sommige dorpen de Trio's bij elkaar sliepen, dat er in één hut meerdere haardvuren waren, maar het is niet zeker, dat zij in één communale hut woonden, zoals de Wai Wai dit deden (FARABEE, p. 154-155, 158, 164-165; GUPPY, p. 53, 55, 119-121, 159; FOCK p. 11, 75-77, 195-207). Misschien kwam dit wel voor in hele kleine dorpen.

Het is mogelijk dat het systeem van meerdere woonhutten in één dorp enige overeenkomst vertoonde met de een- tot vier-gezinshuizen zoals DE GOEJE (1941, p. 121-122) van de Wajana's vermeldde.

Bij meerdere communale hutten in een dorp kan men toch van communale hutten spreken zoals ook FORDE (1963, p. 143) met

betrekking tot de Boro deed: "A few large settlements may consist of two or more communal houses in the same clearing ..."

Ook KOCH-GRÜNBERG (1908, p. 39) zag bij de Siusi Indianen "zwei Gemeindehäuser, die in einer Front lagen. Das eine gehörte dem jetzigen Häuptling, das andere seinem Neffen ... und künftigen Nachfolger ...".

Het kenmerk van een communale hut is niet zozeer het huisvesten van alle co-residerenden, zoals bijv. bij de Wai Wai en andere Indianenstammen, maar het huisvesten van een gemeenschap bestaande uit een aantal 'independent households,' een term welke FOCK voor de Wai Wai gebruikte. Deze definitie werd recentelijk onderschreven door RIVIÈRE (1971, litt.): "Perhaps one could define a communal house as one in which a number of families (not simply an extended family) live and in which each family has their own hearth."

De onafhankelijkheid van de huishoudens in de communale hut werd door FOCK beschreven voor de Wai Wai. De familie sliep rond de familiehaard, at dikwijls binnen hun eigen familie-sectie in de hut, en had een eigen hondenrek (p. 195-197). De duidelijke scheiding tussen de familiehaarden werd nog gemarkeerd door de aparte communale haard in het midden (p. 11), waar de speciale communale maaltijden bereid werden.

De term 'familie' kan overigens in dit verband zowel een kerngezin betekenen, als wel een meer uitgebreide familie, met bloed-, aan- en toegeschreven verwanten. Zulk een 'extended family' beschouwde zichzelf als een min of meer zelfstandige eenheid.

De vele verwantschapsrelaties tussen de leden van de verschillende 'independent households' in de communale hut bij de Wai Wai relativeren wel de onafhankelijkheid van de huishoudens, maar doen deze echter niet teniet. Op het gebied van de seksuele relaties waren er ook verschillende betrekkingen tussen de bewoners van een hut, maar deze deden het huwelijk als instituut niet verdwijnen, en evenmin dus ook de (relatieve) onafhankelijkheid van het gezin (zie RIVIÈRE, 1969). Op economisch gebied, zowel productief als consumptief, waren er veel gemeenschappelijke activiteiten; zo beschreef RIVIÈRE de verdeling van vlees langs verschillende lijnen van verwantschapsrelaties. Maar ook dit deed de onafhankelijkheid van het huishouden, of de kernrelatie man-vrouw, niet verloren gaan.

Vormt FARABEE's waarneming over de zeven haardvuren reeds een duidelijk gegeven betreffende het bestaan van een communale hut bij de Trio's, ook DE GOEJE en SCHMIDT geven hiervoor aan-

wijzingen. In het geval van Sipoti, waar SCHMIDT van 14 inwoners sprak, zou men nog kunnen denken aan een extended family: twee echtparen, vijf mannen zonder vrouwen, en vijf jongens. Dat het een grote polygame familie geweest zou zijn lijkt mogelijk, maar niet waarschijnlijk. In Siglai telde hij 34 inwoners: 9 echtparen, waarvan 3 polygynisch, vijf mannen zonder vrouwen, een jongen en vijf meisjes (p. 61).

Eerder betreurde schrijver (1970, p. 306) het dat RIVIÈRE zijn analyse van verwantschapsrelaties in dorpen ten tijde van SCHMIDT's reizen beperkte tot de Sipaliwini-hoofdgroep, zodat de dorpen Sipoti en Siglai, van respectievelijk de Marapi-Anamu groep en de Sitharé – Oost Paroe groep wat dit aspect aangaat buiten zijn onderzoek vielen. Maar er is geen reden om aan te nemen, dat Rivière's analyses van de Sipaliwini-dorpen in grote lijnen niet zouden gelden voor Siglai en Sipoti. En dan kan gesteld worden, dat de inwoners van Siglai tot een aantal independent households behoord zullen hebben. En uit het feit dat allen bij elkaar sliepen, kan opgemaakt worden dat dit dorp een communale hut gebruikte. Hetzelfde kan gelden voor Apikollo, dat zo'n 30 tot 40 inwoners telde; ook hier dus een communale hut, met een eigen hut voor de hoofdman.

VAN GROTE COMMUNALE HUTTEN NAAR KLEINE HUTTEN

Nu het bestaan van communale hutten bij de Trio's in het verleden kon worden aangetoond, heeft het zin om in dit licht enkele verslagen uit het verleden te herlezen.

Indien er in de dorpen *Apikollo* in 1907, *Tcalifona* in 1914, *Sipoti* in 1941, en *Siglai* in 1942 communale hutten waren, dan is het ook waarschijnlijk, dat van de twee ronde hutten in *Langoe* in 1907 er een van de hoofdman was, en de andere een communale hut. Evenzo is het waarschijnlijk, dat er bij de vier ronde hutten in *Tcalio* in 1914 een of meer communale hutten waren.

In *Piké*, met zijn drie ronde hutten in 1941, was er één wellicht van de hoofdman, een andere wellicht een communale hut. Of de derde ronde hut een speciale feesthut was, is moeilijk te zeggen. De grote ronde hut welke SCHMIDT in *Toeholi* in aanbouw zag, was mogelijk de communale hut voor dit dorp van 30 inwoners. Of de ronde hut van *Omoelé*, met slechts 8 inwoners, twee independent households herbergde is moeilijk te zeggen. In *Nelli*, met 30 inwoners, was men bezig met het bouwen van de grote ronde hut, waarbij het om een communale hut zou kunnen gaan. In

Akakoe, met 28 inwoners, was de tweede ronde hut nog in aanbouw. Hier zou men kunnen denken aan een communale hut en een hut voor de hoofdman, of aan twee communale hutten.

Het aantal ronde hutten varieerde dus van een tot vier, in enkele gevallen had de hoofdman een eigen hut, en mogelijk waren er een of twee communale hutten. Dat een ronde hut gebruikt werd als gezinshut blijft mogelijk.

Slechts in drie gevallen noemde SCHMIDT geen ronde hutten, bij *Joeloe* (p. 15; "enkele, meestal geheel bouwvallige hutten"), *Letipö* (p. 33, "nieuw dorp"), en *Akande* (p. 33: "8 grote hutten"). Zowel *Letipö* als *Akande* waren grote dorpen, met 35 en 37 inwoners. Deze drie dorpen behoren tot de noordelijkste van het toen door de Trio's bewoonde gebied. Zouden er geen ronde hutten geweest zijn, dan zou men kunnen denken aan acculturatie-invloeden van Boslandcreolen, of Wajana's uit het noorden. Eigenaardig is dan, waarom er in *Piké*, dicht bij *Letipö* en *Akande*, wel ronde hutten waren. Ook in *Malasoeane* noemde SCHMIDT geen ronde hutten, maar dit dorp was nog nieuw, er waren pas enkele kleine kampen gebouwd (p. 42). De bouworde blijkt: eerste gewone kampen, daarna de ronde hutten.

DE GOEJE vond in 1904, in het noordelijkste Triodorp *Majoli* aan de Paloemeu, zes huizen, "uiterlijk van hetzelfde type als in de Ojanadorpen" (FRANSSEN HERDERSCHEE, p. 96).

Was de communale bewoning van een hut een traditioneel Trio-cultuurelement? Kwam deze bij de Trio's in dezelfde vormen voor als bij de omwonende Indianenstammen? – Was de communale bewoning van een hut gebonden aan een bepaald huttype? En – als het juist is wat de schrijver meent te kunnen opmaken uit het verslag van DE GOEJE, dat de *timákitti* de communale hut is geweest – is de *timákitti* dan verdwenen gelijk met het communale wonen? – Opmerkelijk is dat een hedendaags gebouw voor gemeenschappelijk gebruik, de kerk op *Peleloe Tepoe* (Fig. 10), een getrouwe *timákitti*-vorm kreeg, en ook dezelfde naam.

Als het communaal wonen niet een traditioneel Trio-cultuurelement was, dan is het mogelijk dat dit element zich zelfstandig in de Trio-cultuur evolueerde, of dat het door acculturatie een deel hiervan werd. In het laatste geval zou dienen te worden onderzocht of de geestelijke inhoud van dit element met de materiële vorm ervan (de *timákitti*) werd overgebracht. In dit verband verdient de mening van FRIKEL – dat de *timákitti*-vorm traditioneel niet tot de Trio maar tot de Saluma cultuur behoort – nadere aandacht.

Dat de Trio niet van oudsher de communale hut gekend zou hebben, is niet uitgesloten. In de veertiger jaren was reeds bekend dat de Akoerio's (Wayakule's, Wayarikure's, Triometesem, Wama, enz.) in kampjes woonden en niet in communale hutten (DE GOEJE 1943, p. 348, 356), hetgeen in 1968 bij de herontdekking van deze kleine stam bevestigd werd (zie GEIJSKES 1970, p. 274). Het zou – naar analogie van de Akoerio's – mogelijk geweest kunnen zijn, dat de Trio's vroeger ook gezinshutten bewoonden, later overgingen tot communale hutten, en in het midden van deze eeuw weer gezinshutten gingen bewonen.

Het antwoord op de vraag: Hoe verdwenen de communale hutten? – moet waarschijnlijk in deze eeuw gezocht worden. DE GOEJE zag dorpen met gezinshutten en communale hutten. Uit SCHMIDT's berichten blijkt alleen dat er in het begin van de veertiger jaren communale woonvormen bestonden. De veranderingen daarna moeten zó sterk geweest zijn, dat FRIKEL, tien jaar later, geen melding meer maakte van communale hutten, en dat RIVIÈRE (1969, p. 128), in het begin der zestiger jaren kon schrijven: "The Trio . . . have never lived in large communal houses, although it is possible that they once dwelt in larger houses than they do now." Deze conclusie is echter waarschijnlijk beïnvloed door zijn toenmalige definitie van een communale hut, die enigszins afwijkt van de hiervoor aangehaalde, welke door hem later werd onderschreven.

Volgens VAN MAZIK (1970, p. 2) waren er, eind 1969, in de dorpen Alalaparoe en Peleloe Tepoe nog bijna honderd Trio's die geboren waren tussen 1911 en 1930, en die in de jaren veertig dus volwassenen waren. Waarschijnlijk kunnen zij een belangrijke bijdrage leveren voor het opvullen van leemten in onze kennis van hun wooncultuur.

LITERATUUR

BAKHUIS, L. A., 1908. De 5de wetenschappelijke expeditie naar het binnenland van Suriname. Met reisverslagen I–IV, van den Luit. ter zee 2^e kl. C. H. DE GOEJE. *Tijdschr. Kon. Ned. Aardr. Gen.* (2) 25, p. 94–112.

Bos, G., 1967. *Sociologische notities over de Trio-Indianen*. Mariënborg, Suriname, 27 pp. typescript.

Fig. 1. Trio's. – Ronde hut op palen, *timákitti*; 1907, in Apikollo (DE GOEJE 1908, fig. 25).

Fig. 2 Trio's. – Ronde hut met dak tot op de grond, *moeineu*; 1907, in Apikollo (DE GOEJE 1910, fig. 3).

Fig. 3. Trio's. – Rechthoekige hut zonder wanden, open afdaktype lijkt op *tilaka*; 1904, in Majoli (DE GOEJE 1906, fig. 3; FRANSSEN HERDESCHEE 1905, p. 938).

Fig. 4. Trio's. – Ronde hut van bijenkorftype, zonder wanden, met dak tot dicht bij de grond; 1908, in Langóe (DE GOEJE 1908, fig. 20).

Fig. 5. Trio's. – Verschillende typen hutten; 1963/64, in Alalaparoe (RIVIÈRE 1969, pl. 7a).

Fig. 6. Trio's. – Ronde hutten van het Wai Wai-type; 1963/64, in Alalaparoe (RIVIÈRE 1969, pl. 7b).

Fig. 7. Wajana's. – *Monta* en andere hutten; 1904, in Intelewa (FRANSSEN HERDERSCHEE 1905, p. 898).

Fig. 8. Trio's en Wajana's. – Wajana's: 1, *monta*; 2, *otomane*; 3, *tilaka*, ook voor de Trio's; 4, *lomonata*; 5, *maita*, ongeveer als de moeineu van de Trio's; 7, kippenhok. – Trio's: 6, *tempatalakai* (DE GOEJE 1906, fig. 1-7).

Fig. 9. Wai Wai. – *Miimo en yawarimta*; 1955, in Yakayaka. (Fock 1963, fig. 32).

Fig. 10. “Kerk op Tepoe, timakëtë of okoropakë”; foto FRED VERMEULEN, Peleloe Tepoe, 1970.

- Bos, G., 1970. [Boekbespreking] Peter Rivière, *Marriage among the Trio*, 1969. *N.W.I. Gids* 47, p. 304-309.
- FARABEE, WILLIAM CURTIS, 1924. *The Central Caribs*. Univ. of Pennsylvania, Phila.
- FOCK, NIELS, 1963. *Wai Wai. Religion and society of an Amazonian tribe*. Copenhagen, 316 pp.
- FORDE, C. DARYLL, 1963. *Habitat, economy and society*. London/New York, 500 pp.
- FRANSSEN HERDESCHEE, A., 1905. Verslag van de Tapanahonie-expeditie. *Tijdschr. Kon. Ned. Aardr. Gen.* (2) 22, p. 847-985 (met bijlagen-1032).
- FRIKEL, PROTASIO, 1957. Zur linguistisch-ethnologischen Gliederung der Indianerstämme von Nord Pará (Brasilien) und den anliegenden Gebieten. *Anthropos* 52, p. 509-563.
- FRIKEL, PROTASIO, 1961. Fases culturais e aculturação intertribal no Tumucumaque (1). *Boletim do Museu Paraense Emilio Goeldi, Antropologia* 16, 18 pp.
- FRIKEL, PROTASIO, 1964. Das Problem der Pianakotó-Tiriyó. *Völkerkündl. Abhandl.* Hanover 1, p. 97-104.
- GEIJSKES, D. C., 1957. *Met de Oajana's op stap*. - Uit *Vox Guyanae* 2, p. 193-300; eerste uitgave: 1942, Dep. Landbouwproefstation Suriname.
- GEIJSKES, D. C., 1970. Documentary information about the Surinam Wama or Akurio Indians. *N.W.I. Gids* 47, p. 260-285.
- GOEJE, C. H. DE, 1906. *Bijdrage tot de ethnographie der Surinaamsche Indianen*. Intern. Archiv Ethnographie 17, Suppl., 117 pp.
- GOEJE, C. H. DE, 1908. Verslag der Toemoekhoemak-expeditie (Tumucumac-expeditie). *Tijdschr. Kon. Ned. Aardr. Gen.* (2) 25, p. 943-1169.
- GOEJE, C. H. DE, 1910. Beiträge zur Völkerkunde von Surinam. *Intern. Archiv Ethnographie* 19, p. 1-34.
- GOEJE, C. H. DE, 1941. De Oayana-Indianen. *Bijdr. Taal Land Volkenk.* 100, p. 72-125.
- GOEJE, C. H. DE, 1943. Neolithische Indianen in Suriname. *Tijdschr. Ned. Aardr. Gen.* (2) 60, p. 334-374.
- GUPPY, NICHOLAS, 1958. *Wai Wai. Through the forest north of the Amazon*. Penguin Books, London, 366 pp.
- KOCH-GRÜNBERG, THEODOR, 1908. Das Haus bei den Indianern Nordwestbrasilien. *Archiv Antrop.* 7, p. 37-50.
- MAZIJK, J. VAN, 1970. *Het werk onder de Trio's en Wajama's van de Stichting Medische Zending voor Suriname in het tweede halfjaar van 1969*. Paramaribo, 3 pp.

RIVIÈRE, PETER, 1969. *Marriage among the Trio. A principle of social organisation*. Oxford, 353 pp.

SCHMIDT, LODEWIJK, 1942. *Verslag van drie reizen naar de Bovenlandsche Indianen*. Bewerkt door GEROLD STAHEL. Bulletin Landbouwproefstation Sur. 58, 63 pp.

SCHOMBURGK, ROBERT, H., 1845. Journal of an Expedition from Pirara to the Upper Corentyne, and from thence to Demerara. *Journal R. Geogr. Soc.* 15, p. 1-104 (kaart tegenover p. 184).